

37.091.2(075.8)

Зінаїда Друзь

Д 76

ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

ав

+

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА
Кривий Ріг

2005

ББК 74.200.5

Друзь З.В. Виховні технології в сучасній школі. – КДПУ, 2005. – 256 [4] с.

На основі узагальнення педагогічних досліджень та досвіду вчителів-новаторів розкрито сучасні виховні технології. Пропонований інструментарій і рекомендації орієнтовані на забезпечення системності та ефективності виховної роботи в національній школі.

Для студентів педагогічних навчальних закладів, класних керівників, методистів.

ISBN 5-88500-009-7

ВСТУП

Виховання – це процес впливу вихователя на учня з метою формування в нього совісті, честі, людяності, правдивості та інших рис характеру, які визначатимуть особистість школяра як майбутнього свідомого громадянина незалежної України.

Педагогічна система, яку можна розглядати і як модель виховного процесу взагалі, включає п'ять компонентів:

- ціль педагогічного впливу;
- суб'єкт педагогічного впливу;
- об'єкт-суб'єкт педагогічного впливу;
- зміст педагогічного впливу;
- засоби педагогічного впливу.

Опис педагогічної діяльності будується шляхом розмежування також п'яти функціональних компонентів: проєктуального, конструктивного, організаційного, комунікативного, гностичного.

Вчитель має не лише орієнтуватися в широкому спектрі сучасних інноваційних проєктів, ідей, напрямків, різних моделей шкіл, а й мати у своєму арсеналі найефективніші освітні технології.

Форми організації виховання постають як виховні заходи, що втілюють у собі зміст виховної діяльності. Це – інформації, класні години, бесіди за "круглим столом", диспути, усні журнали, колективні творчі справи, брейн-ринг, конкурси, читацькі конференції, гуртки, тематичні вечори, дискотеки, тижні науки і культури, свята народного календаря, клуби та об'єднання за інтересами тощо.

Діяльність – джерело формування особистості. Серед різних видів діяльності, в які включаються школярі, **праця, пізнання і спілкування** слугують тією основою, на якій формуються найважливіші особистісні риси школяра (активність, самостійність, творча винахідливість, інтерес до світу, до людей, до корисної діяльності).

Зміст національного виховання учнів визначає тріада: "**громадянин – патріот – гуманіст**". Кожен з цих компонентів має свої специфічні ознаки.

Громадянин: громадянська свідомість, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, громадянська гідність, громадянська активність.

Характерні ознаки патріота: розуміння і сприйняття української ідеї; сприяння розбудові державної незалежності України; готовність до захисту своєї Батьківщини; пошана до історичної пам'яті; любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій; дотримання Конституції України, дбайливе ставлення до національних багатств і рідної природи; збереження та зміцнення власного здоров'я і здоров'я однолітків.

Характерні риси гуманної людини: доброта, толерантність, справедливість, ширість, сумлінність, взаємоповага, принциповість, непримиренне ставлення до фальші, цинізму, лицемірства, підлабузництва.

Найсуттєвішими рисами гуманістичної школи виховання є:

- особливе ціннісне ставлення до вихованця, визнання розвитку особистості (інтелектуального, фізичного, морального, естетичного, трудового) головним завданням школи, а становлення індивідуальності особистості – її головним результатом;

- гуманістичні моделі передбачають створення культурно-виховного середовища, у якому відбувається вільний вибір особистістю способів творчої самореалізації, її саморозвиток у гармонії із собою і суспільством;

- кожна виховна система веде власний творчий пошук змісту, методів, форм і засобів виховання; гуманістична спрямованість передбачає свободу і творчість як вихованців, так і вихователів;

- вихователь є наставником і другом дитини, він постійно враховує її потреби, допомагає набутти природності (доброї, вільної, кмітливої), реалізувати можливості; підтримує кожного вихованця.

Вплив технології на якість результату залежить від того, в який спосіб він досягається.

Основний інструмент впливу на вихованця – особа педагога, його знання й уміння.

Ефективність виховної роботи зростає, якщо вона будується на основі учнівського самоуправління.

Розбудова демократичної України вимагає нового філософсько-дидактичного осмислення проблеми Професіоналізму вчителя, що ґрунтується на інтелектуальних, морально-духовних засадах творчої особистості – чистої серцем. "Люби людей. Любов до людей – це твоя моральна серцевина. Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною..." (В.О. Сухомлинський).

Людина з кооперантним (розуміючим, приймаючим, віддаючим, довіряючим) типом свідомості, планетарним мисленням, "філософією серця" має безмежну могутність, має майбутнє.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ

У світовій педагогіці термін **педагогічні технології** відомий давно. На теренах України набули життєвості дві освітні технології – технократична і гуманістична. Розширюється методичний пошук і інноваційна діяльність з освоєння нового змісту освіти і педагогічних технологій.

При розробці конкретних технологій гуманізації освіти акцентується не зміст освіти (хоч це суттєво), а увага на формуванні міжособистісних відносин, які забезпечують комфортні умови для розвитку кожної дитини. Інноваційні дидактичні пошуки вибудови і реалізації навчального процесу ґрунтуються на своєрідній пошуковій навчальній діяльності в контексті вироблення самим учнем власного досвіду. Видові напрями такої пошукової діяльності: дослідницький теоретико-пізнавальний, дискусійний, моделюючий, рефлексивний.

Історично поняття "технологія" (грецьк. *techné* – мистецтво, ремесло + *logos* – вчення, знання) виникло в зв'язку з технічним прогресом, є сукупність знань про способи і засоби обробки матеріалів (в перекладі з грецької означає знання про майстерність). Технологічний процес завжди передбачає певну послідовність операцій із використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментів) і умов. Технологія в процесуальному розумінні відповідає на запитання "Як зробити (з чого та якими засобами)?"

Характерними ознаками будь-якої технології є:

- розмежування, розподіл, розчленування даного процесу на внутрішньо взаємопов'язані етапи, фази, операції;
- координованість і поетапність дій, спрямованих на досягнення потрібного результату;
- кожна технологія передбачає однозначність виконання включених до неї процедур і операцій.

У сучасному розумінні педагогічної технології вчені виділяють кілька сутнісних ознак цього поняття. Головним у педагогічній технології є опис-проекування процесу формування особистості учня, яка гарантує педагогічний успіх незалежно від майстерності вчителя, а специфіка педагогічної технології полягає в тому, що за її допомогою конструюється і здійснюється

такий навчальний процес, який повинен гарантувати досягнення поставлених цілей.

До структури педагогічної технології входять (див.: Педагогічні технології. Досвід. Практика. – Полтава, 1999):

- 1) концептуальна основа;
- 2) змістова частина навчання: цілі навчання, зміст навчального матеріалу;
- 3) процесуальна частина – технологічний процес: організація навчального процесу; методи і форми навчальної діяльності школярів; методи і форми роботи вчителів; діяльність учителя з управління процесом засвоєння матеріалу;
- 4) діагностика навчального процесу.

Будь-яка педагогічна технологія має відповідати деяким основним **критеріям технологічності**:

- концептуальність (кожній педтехнології має бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, дидактичне та соціально-педагогічне досягнення цілей);
- системність (у педагогічній технології мають простежуватися всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок його частин, цілісність);
- керованість (передбачається можливість діагностики досягнення цілей, планування процесу навчання);
- ефективність (технологія має вибиратися відповідно до результатів і оптимальних затрат, гарантувати досягнення певного стандарту навчання);
- відтворюваність (можливість застосування педтехнології в інших однотипних освітніх закладах іншими суб'єктами).

Технологізація – історично безперервний в освіті процес. Інформатизація цього процесу – всього лише етап технологізації, відрізок безперервного шляху. Завдяки цьому в освіті здійснюється наступність нових технологій, виникає готовність до їх адаптації через призму критичної рефлексії.

Термін "педагогічна технологія" слід вживати стосовно загальних завдань планування й організації виховного процесу, його не слід ототожнювати з терміном "педагогічна техніка", що відображає винятково суб'єктивні фактори навчально-виховного процесу (управління педагогом своїми емоціями, настроєм, поведінкою, соціальна перцепція, техніка мови).

Техніка – сукупність прийомів. Її засоби – мова і невербальні засоби спілкування.

У поняття "педагогічна техніка" прийнято включати дві групи компонентів.

Перша група компонентів пов'язана з умінням педагога управляти своєю поведінкою: володіння своїм організмом (міміка, пантоміміка); управління емоціями, настроєм (зняття зайвої психічної напруги, створення творчого самопочуття); соціально-перцептивні здібності (увага, уява, спостережливість,); техніка мови (дихання, постановка голосу, дикція, темп мови).

Друга група компонентів педагогічної техніки пов'язана з умінням впливати на особистість та колектив і розкриває технологічну сторону процесу виховання і навчання: дидактичні, організаторські, конструктивні, комунікативні уміння; технологічні прийоми пред'явлення вимог, управління педагогічним спілкуванням, організації колективних творчих справ і т.п.

Іншими словами, педагогічна технологія є деяким сценарієм організації виховного процесу, складеним згідно з відомими нині педагогічними закономірностями. Така технологія є мінімально абстрагованим описом педагогічної дійсності, який зображає її такою, якою вона повинна бути відповідно до педагогічних принципів. У своєму конкретному вигляді педагогічна технологія є описом системи дій вихователя і вихованців, які необхідно виконати під час оптимальної реалізації виховного процесу.

Стосовно виховного процесу під технологією розуміють "науково обґрунтовану стратегію, тактику і процедуру виховання" (А.С.Макаренко). Предмет технології виховання – це конструювання виховного процесу, виходячи із заданих вихідних установок (виховні орієнтири, цілі і зміст навчання).

Отже, виховна технологія – це спосіб діяльності, взаємодія суб'єкта з об'єктом, комплекс засобів діяльності вихователя як суб'єкта виховного процесу, що спрямований на досягнення виховної мети та вдосконалення педагогічної діяльності.

Технологічний підхід до виховання передбачає:

- чітку постановку вчителем цілей, їх уточнення з організацією на досягнення результатів;
- чітку орієнтацію всього процесу виховання;
- підготовку дидактичних матеріалів та організацію виховання відповідно до наперед визначених цілей;

- оцінювання поточних результатів, корекцію виховання, спрямовану на досягнення поставлених цілей;

- підсумкову оцінку результатів.

Центральною у розробці технологій є проблема правильного визначення та чіткого формулювання цілей виховання. Істотною ознакою технології є досить детальний опис кожного етапу на шляху досягнення результату та обов'язковість відтворення способу дії.

Варіативність освіти в Україні дає змогу педагогічним колективам вибирати і конструювати навчально-виховний процес на основі нових ідей і технологій.

При організації пошукової діяльності точне відтворення навчально-виховних процедур унеможлиблюється. Тому технологічний підхід стає нежорстким. Яскравим прикладом гнучких технологій є технології змістового узагальнення (Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов), поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін), методика опорних схем (В.Ф. Шаталов), методика випереджального навчання (С.А. Лисенкова), методика організації колективних творчих справ (І.П. Іванов) тощо. Основні ідеї педагогів-новаторів, які розробляють теорію і практику педагогіки співробітництва і співтворчості: учіння без примусу; ідея опори; ідея вільного вибору; ідея укрупнених блоків; ідея самоаналізу; інтелектуальний фон класу; особистісно розвивальний підхід.

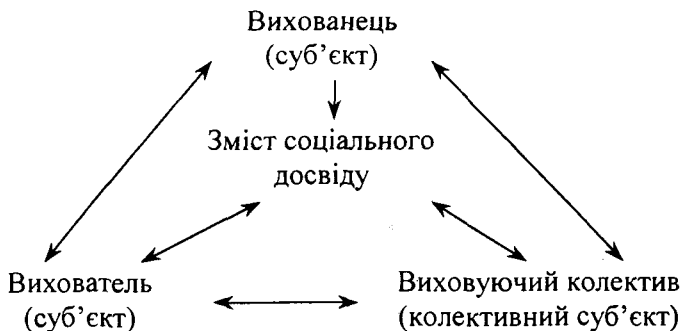
Нерідко вчителі недооцінюють важливість створення всіх умов для застосування даної технології, вихоплюючи кілька елементів, які здаються їм найцікавішими. У такому разі не можна вважати, що застосовується цілісна технологія виховання, а, отже, сподіватись на результат.

Виховні заходи, які планує реалізувати вчитель, мають задовольняти таким вимогам: будь-який виховний захід не повинен бути випадковим і розглядатися як відносно самостійна частина усієї системи виховання школярів; кожен виховний захід готується і проводиться комплексно.

В основу розробки курсу "Технологія виховного процесу" покладено такі основні методологічні й педагогічні ідеї (за Я.І. Бурлака, І.С. Дмитрик):

- І. Ідея педагогіки паралельної дії.

Основну схему методу в цій педагогіці можна зобразити так:



Виховний процес повинен бути таким, щоб кожен вихованець міг своєю радістю відкриття світу поділитися з іншими.

II. Ідея про реконструкцію структури загальнопедагогічної технології.

III. Ідея про можливість формування необхідних професійних якостей майбутнього вихователя моделюванням системи циклів виховання, що репрезентують цілісний виховний процес.

Майстерність вихователя є не що інше, як майстерність організатора життя дітей. Майстерність – це вміння створювати педагогічні ситуації, які стимулюють ефективний розвиток школярів. Майстром стає той, хто турбуючись про технологію виховного процесу, розвиває всю систему відношень, які забезпечують вільний розвиток кожного, хто постійно прагне вийти за межі досягнутого, висуваючи все нові й нові задачі (Ю.П.Азаров).

Найбільш важливими складниками професійної культури є:

- системний світогляд і модельне мислення;
- праксеологічна, рефлексивна і інформаційна озброєність;
- компетентність спілкування і управління;
- конкретно-предметні знання.

Майстерність педагога у синтезі духовної культури і педагогічно доцільній зовнішній виразності.

Духовність – це передусім активні зусилля особистості, що забезпечують перетворення інтелектуальних, моральних, естетичних поглядів, переконань про внутрішні цінності (Л.В. Кондрашова).

Всі компоненти духовності українського народу становлять національні цінності, які є серцевиною освіти і виховання. Це – рідна мова і література, історія, природознавство, музика та

образотворче мистецтво, народна мораль, національна ідеологія, свідомість і самосвідомість.

Елементарний духовний розвиток особистості дитини уявляється як підняття по сходинках вгору, де на вершині стоїть цінність людини, найбільш спільна і центральна цінність духовного світу сучасної культури.



Реалізується духовність особистості через **вчинок**, в якому людина виступає відповідальним суб'єктом процесу життєтворчості.

Усі наші сучасні біди мають, як правило, одну причину – дефіцит культури і моральності, дефіцит доброти і милосердя, краси людських стосунків. Вищою метою педагогіки духовності слід вважати сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. В умовах вищої освіти майбутній педагог має бути ґрунтовно підготовлений з методики формування духовної культури учнів, стрижнем якої слугує символічна фраза: "Від людини розумної до людини духовної". Адже світ вступив у століття людини, яка сповідує ідеали Істини, Добра, Краси.

Ідеал українського національного виховання

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу.

Ідеал українського національного виховання – гармонійно і всебічно розвинена особа українця з багатогранными знаннями, глибокою національною свідомістю, високими інтелектуально-творчими, духовно-моральними й естетичними якостями, патріотичними почуттями та працьовитістю. Він базується на засадах народних чеснот українців і християнської моралі, позитивних героїв літописних творів княжих часів і української літератури нового часу, педагогічній думці України від "Повчання дітей" Володимира Мономаха до "Виховного ідеалу" Григорія Ващенко.

Державна національна програма "Освіта" визначила стратегію розвитку освіти в Україні, пріоритетні напрямки та шляхи "створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації".

Формування особистісних рис громадянина України включає у себе формування національної самосвідомості, духовності, формування моральності (утвердження принципів загальнолюдської моралі), художньо-естетичної, правової, трудової, фізичної, екологічної культури, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Через звичаї і обряди народного календаря учні засвоюють основи сучасної української національної культури. У 1990 р. рішенням Верховної Ради України офіційними святами проголошені Різдво, Великдень, Зелені свята (Трійця). В умовах сьогодення накопичується досвід проведення таких масових сезонних свят, як Новий рік, Проводи зими (Масляна), Купала, обжинки та ін. Процес відродження народної звичаєвості вливається в загальний рух відродження національної самосвідомості, мови, культури.

Для прикладу подаємо методичні вказівки щодо організації та проведення **Тижня культури українського народу**.

Понеділок. Літературна вітальня (ознайомлення з українською дитячою літературною спадщиною, народними творами).

Вівторок. Виставка національних виробів, елементів державної атрибутики, національної символіки.

Середа. Народні ігри та розваги (на перервах).

Четвер. День українського народного гумору (1-4 класи).

День народного побуту (5-8 класи).

День традицій, звичаїв українського народу (10-11 класи).

П'ятниця. Ярмарок – продаж національних кондитерських та кулінарних виробів.

Субота. Свято "Моя земля – земля моїх батьків".

Перший день – мандрівка в літературну вітальню, де проходить конкурс на краще виконання віршів українських поетів, на кращого знавця народної казки (учні різних вікових категорій беруть участь у конкурсах). Відповідно оформляється і сама вітальня-клас. Ілюстрації до відомих казок, учнівські малюнки, виставка книг створять атмосферу, яка допоможе вихованцям здійснити мандрівку у чарівний світ.

Великий інтерес, поживлення в учнів викликає вікторина "З якої це казки?". Вони впізнають твори за прочитаним уривком, ілюстрацією чи малюнком, пригадують українські народні казки, де розповідається, наприклад, про Лисичку-сестричку, Вовчика-братика (учні початкових класів).

Доцільно в цей день провести конкурс на кращого оповідача народної казки чи інсценувати її (учні 5-8 класів). Продовжує тиждень виставка національних виробів прикладного мистецтва, елементів державної атрибутики, національної символіки. В цей день або ж напередодні варто організувати заняття гуртка "Умілі руки", на якому учні можуть з допомогою бабусі

навчитись української вишивки, писанки чи вплітати традиційні кісники дівчаткам тощо.

Наступний день – свято народних ігор та розваг. Бажано, щоб у цей день учні більше дізналися про походження ігор, тісний зв'язок їх з традиціями народу, відображення його культури і побуту. На перервах розучуються нові рухливі та спокійні ігри. Особливо ефективні ігри в супроводі відповідних промовлянь ("Подоляночка") та лічилок перед грою, коли визначають ролі окремих гравців або розподіляють на групи.

День гумору можна провести для молодших школярів у формі конкурсу-свята веселих українських пісень, танців, віршованих творів, ігор. Для старшокласників день народного побуту може проходити у формі мандрівки в минуле українського села, під час якої учні ознайомляться з селянським побутом і виробництвом, з українським народним декоративно-ужитковим мистецтвом. Для цього необхідно відповідним чином прибрати класну кімнату. Тут можуть бути меблі, одяг, сільськогосподарський інвентар тощо. Бажано, щоб школярі знали назву одягу, предметів побуту, сферу їх використання. Необхідно при цьому вживати назви, поширені в давнину: кужіль, свитка, світлиця, скриня, рогачі тощо. Багато в цьому допоможуть бабусі та дідусі учнів. Вони ж розкажуть про звичаї, пов'язані з певним предметом народного побуту, згадають твори усної народної творчості, в яких ідеться про ці предмети.

У день традицій, звичаїв українського народу учні глибше ознайомлюються з традиціями народу, зокрема зі святами народного календаря (святкування українських вечорниць, веснянок, гаївок, Івана Купала, обжинків тощо). Бажано, враховуючи інтереси школярів, спинитись на якомусь конкретному народному святі й організувати конкурс, змагання або ж традиційну гру.

Рекомендована література

Концепція національного виховання (Схвалена Всеукраїнською радою працівників освіти 30 червня 1994 року) // Рідна школа. – 1995. - № 6.

Кузь В.Г. та ін. Основи національного виховання. – Умань, 1993.

Культура і побут населення України. – К.: Либідь, 1991.

Сагач Г.М. Золотослів. – К.: Райдуга, 1993.

Скуратівський В.Т. Свята українського народу. – К.: Освіта, 1993.

Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: Освіта, 1993.

Українська минувшина. – К.: Либідь, 1994.

Народні традиції та звичаї як підґрунтя духовності особистості

Людське життя – це творіння духу людського
С. Русова

Як відомо, слово "інтелігент" пішло від латинського "інтелект" (розум, здатність мислити). Інтелігентність – це насамперед щирість, увага, не формальна, а справжня, причому до будь-якої людини, з якою вступаєте у стосунки. Так, поширена форма уваги і доброзичливості українця до людини – **ввічливість** може мати такі відтінки:

делікатність – тонке і бережливе ставлення до особи;

чемність – шанобливе ставлення з певною стриманістю;

люб'язність – підкреслено доброзичливе ставлення;

тактовність – чуйне і співчутливе ставлення з урахуванням ситуації, психічного стану людини і т.п.

Інтелігентність – це цивілізованість в собі. Культивування її зараз так необхідно.

Окреслимо окремі віхи-орієнтири проблеми базисного підґрунтя духовності особистості.

Народна духовність багатокомпонентна, розмаїта за своїм внутрішнім змістом і характером.

Один із найголовніших компонентів народної духовності можна передати давньоукраїнським поняттям *с л а в а*. Фундаментальне системоутворююче поняття "слава" як важлива сфера духовності культивувалося нашими предками ще в часи дайбожицької культури, віри. Відомо, що в далекі дохристиянські часи, поряд з іншими богами, у наших предків була Богиня перемоги Слава. У свідомості пращурів статус Богині Слави був надзвичайно високий, що свідчить про те, що силою духу, переможним духом прагнули оволодіти багато людей.

Наші предки наводили в своїх писемних творах повчальні, мудрі слова давньогрецького любомудра Геракліта: "Луччі воліють від усіх речей одну – *с л а в у*, але маса вміє лише обжиратися, як худоба".

Про високий героїчний зміст слави дуже часто згадує в своїй творчості Т.Г. Шевченко. Він прагнув відродити, утвердити в свідомості своїх сучасників та нащадків с л а в у і увічнити її як перлину української духовності: "...а слава – заповідь моя" українській інтелігенції.

Серед сучасних інтелігентів дуже мало таких, які б глибокий і високий, історично виправданий зміст поняття "слава" прирівнювали до свого життя, своїх дій, вчинків, діяльності.

Без відродження змісту давньоукраїнського поняття "слава" не можна глибоко прозріти ні всієї української культури попередніх епох, ні нашої національної духовності взагалі. Тому вся система національної освіти і виховання має формувати в молоді, майбутніх інтелігентів, якості спадкоємця великої слави українського народу.

Своєрідним підґрунтям духовності української інтелігенції слугують притчі – невеличкі оповідання, де в алегоричних формах даються повчання на різні випадки людського життя. Наприклад.

Запитали люди мудреця:

– Як пізнати душу людини?

– У пісні, – була відповідь.

– Як пізнати силу людини? – запитали вдруге.

– У слові, – була відповідь.

– В чому ж безсмертя людини? – запитали втретє.

– У праці, – була відповідь.

У неписаному моральному кодексі народної мудрості закріплено систему правил, що стимулює поведінку людини, в т.ч. й інтелігента, в громаді й суспільстві.

* Мужньо стій за правду, бо лише правдою сильний народ.

* Тільки в чесній праці твоя добра слава й твоє безсмертя.

* Не роби зла ні людям, ні природі, бо в людини більше обов'язків, ніж прав.

Контролюючою інстанцією поведінки й діяльності людини завжди були її совість й громадська думка.

* Найсправедливіший суддя – совість, найвірніший товариш – честь.

* Роби так, щоб батьку-матері не було соромно від людей.

* До людей з добром, то й від людей – з добром.

Носіями народних звичаїв були старші люди в сім'ї й громаді, наділені природною мудрістю, невтомністю в праці. Відомо, наприклад, яку величезну роль відіграла бабуся Мотря в письменницькій долі Івана Нечуя-Левицького, або дід Іван у розквіті поетичного й бунтарського хисту Т.Г. Шевченка. А ось слова Олесь Гончара про свою бабуся, яка була його першою вихователькою: "Бабуся була неписьменною, але без неї, певно, я не став би письменником. В її лагідній людинолюбній натурі, в її образі ніби втілювалося для мене все краще, що є в нашого народу: працьовитість, чесність, правдивість, безмежна доброта, обдарованість. Ця нічна тружениця, ця темна, неписьменна, але винятково чуйна до чужого горя жінка своєю щирою людяністю стоїть для мене поряд з тими, чії творіння нас захоплюють і кого ми називаємо за їхню діяльність справжніми гуманістами. Була вона віруючою і я пригадую, як захоплювали дитячу уяву її пристрасні розповіді – поетичні видіння набожної жінки. Вона була весела, любила жартувати, погуляти на чиємусь весіллі – на таких святах вона була бажаною гостею, її вплив на мій розвиток був величезний..." [Гончар Олесь. Письменницькі роздуми. – К., 1980. – С. 232].

Звернімо увагу, Олесь Гончар не говорить про інтелігентність бабусі, навіть не вживає такого слова, але ставить її поряд з великими гуманістами світу, великими інтелігентами людства.

Процеси національного відродження повертають нас до спадщини видатних творців української духовності, мислителів, учених, письменників.

Відомий шевченкознавець Е.С. Шабліовський слушно зазначав: "Народ, природа, життя для Шевченка – джерело прекрасного. Відчуття кровної спорідненості з рідною землею – це не тільки любов до рідних степів і ланів, до Дніпра, не тільки сум за тим місцем на землі, де родився і зріс. Це насамперед відповідальність за долю рідної землі, за долю народу, жагуче прагнення боротьби за майбутнє народу". Усе найкраще з народної педагогіки мало великий вплив на духовний розвиток юного Тараса. Спілкування з природою, трудовий приклад сім'ї, де старші доглядали менших і дбали про господарство, казки й розповіді старих людей, сліпці-кобзарі – ці перші дитячі враження стали добрим фундаментом у становленні поета-громадянина.

Поет був добре обізнаний із життям, побутом і звичаями українського народу. Його увагу завжди привертали народні традиції, обряди. Так, у п'єсі "Назар Стодоля" змальовано народні звичаї під час різдвяних свят, з великою майстерністю показано сцени сватання, вечорниць, колядування тощо. Ритуал сватання – цілий сценарій бесіди сватів з господарем та молодію, частування сватів і гостей, дружбу і побратимство (Назар і Гнат), чуємо казку, що розповідає старий кобзар; тут і питання шанування батька, який за непослух може проклясти свою дитину.

Знаменна і кінцівка драми: примирення колишніх ворогів, сцена прощення, милосердя. Уже в першій п'єсі бачимо великий вплив народної педагогіки на творчість нашого Кобзаря.

Українська народна педагогіка, на думку Г.С. Сковороди, – джерело формування власного українського "Я" на основі пізнання свого народу й себе.

664218
 Питання духовності є центральним, стержневим у філософсько-педагогічній системі Г.С. Сковороди. Саме з цими "нематеріальними" категоріями пов'язував він розуміння рушійних сил людської діяльності. "Душа, – наголошував Г.С. Сковорода, – то "мобіле перпетуум" – рухомість безперервна. Крилами її є думки, судження, поради; вона або бажає чого, або уникає чого: бажаючи, любить, втікаючи, боїться. Якщо не знає, чого бажати, а чого уникати, тоді вагається, сумнівається, мучиться..." [див.: Сковорода Григорій. Твори у двох томах. – К., 1961. – Т. 1. – С. 248]. Гуманістична свідомість є справжньою й істинною силою людини. Лише свідомістю окреслюється коло суспільно ціннісних дій людини, її повсякденна поведінка. Духовність людини розглядав Г.С. Сковорода як чарівне зернятко, з якого проростають паростки і саме дерево нашого життя.

У педагогічній журналістиці, художніх творах І.Я. Франко сформулював вимоги до вчителя народної школи. Зокрема, педагог повинен бути кристалево чистим у всіх своїх вчинках і діяннях, бути справжнім взірцем для своїх вихованців, палко любити їх, бути кровно зв'язаним з народом, жити з ним одним життям.

М.П. Драгоманов – талановитий педагог і просвітитель, засновник українознавства, вчений-енциклопедист у педагогічній публіцистиці розробляв концепцію духовного розвитку української нації, її школьній освіті, наповнення української школи гуманістичними ідеями тощо.

БІБЛІОТЕКА

Сучасний український інтелігент, завжди пам'ятаймо настанову В.О. Сухомлинського: "Люби людей. Любов до людей – це твоя моральна серцевина. Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною..." [Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. – М., 1990].

Нині в силу цілого ряду суспільно-політичних, ідеологічних причин вчитель поступово втрачає, на жаль, свої високі якості "акушера істини" (Сократ), мистецтво якого в античні часи порівнювали з божественним даром, коли він мав авторитет духовного порадника, просвітителя, взірця, на який рівнялися не тільки його учні, але й суспільство.

Тому на сьогодні особливої актуальності набрало правильне визначення виховного ідеалу, до якого маємо прагнути, який мусимо осягнути.

Ідеал у загальному його трактуванні означає первообраз, взірець досконалості, кінцеву, вершинну ціль людських устремлень. Це найвища мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю. Звідси й під виховним ідеалом розуміємо еталон взірцевої особистості, що слугує головним орієнтиром у вихованні молодого покоління (М.Г. Стельмахович).

Постійним ідеалом української народної педагогіки є людина праці, шляхетна в поведженні й свідомо своєї людської й національної гідності.

Народна мудрість наголошує, що найкращою спадщиною, яку залишає кожна людина, є діла. І найкращий пам'ятник – трудовий. За народною оцінкою праця – першооснова життя суспільства, головний засіб створення духовної культури ("У праці – краса людини", "Щоб людиною стати, треба працювати").

Педагогічна система кожного народу, кожної нації має свій тип досконалої людини. У росіян – добрий молодець, у народів Кавказу – джигіт, витязь, в англійців – джентльмен, у японців – самурай. Цим наочно переконаємося, що виховний ідеал належить до категорії національної: "основи виховання і мета його, а значить, і головний його напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером..." (К.Д. Ушинський).

Втілення виховного ідеалу йде через рідну мову, історико-культурний досвід народу, народні традиції, народні моральні заповіді, особливості побуту і трудової діяльності, різноманітні жанри народної творчості, народний землеробський календар, народно-релігійні свята.

Рідна мова – це саме життя, найяскравіший вияв національного буття народу, його єдина універсальна скарбниця духовних надбань.

Ось тому ставлення інтелігента до мови відображає рівень національної самосвідомості й громадянської позиції. Саме засобами мови маємо глибше пізнати традиції, звичаї, психологію, національний дух українців. Тільки засвоївши досконало українську мову, інтелігент зможе по-справжньому стати носієм національного духу, культури, історичного шляху народу.

Календарні традиції, звичаї та обряди українського народу – це те життєдайне коріння, яке живить духовність кожного із нас. Вони відображають українську дійсність, національний характер народу, його самобутній культурно-історичний шлях. Народний календар включає дати і події, які мають як вселюдський, так і національний, і регіональний характер: День пам'яті (проводі) померлих людей, загиблих воїнів, День Перемоги, День Матері, Новий рік, Різдво, Великдень, Вербна неділя, Зелені свята (клевчальна неділя, Трійця), Івана Купала, свято зажинок і обжинок, свято знань, День Сім'ї та Національної незалежності.

Для практичної реалізації сказаного на філологічному факультеті можна провести різні заходи (диспут, "круглий стіл", написання рефератів, курсових та дипломних робіт, кураторські години, українські вечорниці в студентському гуртожитку тощо) такої тематичної спрямованості:

1. Народні уявлення про основи формування духовності особистості.
2. Рідна мова як найкращий народний педагог майбутнього інтелігента.
3. Українські народні звичаї, традиції, свята, обряди, символи, атрибути в духовному становленні інтелігенції.
4. Ідеал народної педагогіки, відображений І.П. Котляревським у п'єсі "Наталка Полтавка".
5. Ідеї етнопедагогіки у діалогах, віршах, байках, притчах Г.С. Сковороди.
6. Причини духовного каліцтва Готліба за повістю Івана Франка "Борислав сміється".
7. Уроки етнопедагогіки за оповіданням М.М. Коцюбинського "Харитя", оповіданням С.В. Васильченка "Свекор".
8. Педагогічні погляди Лесі Українки.

9. О.В. Духнович як автор першого на Україні підручника з народної педагогіки (1857 р.).

10. Софія Русова – українська просвітителька, педагог, вихователь, громадська діячка, письменниця.

Народні звичаї та обряди українців – скарбниця невичерпна. Кожний інтелігент повинен часто й систематично звертатися до народного досвіду, бо, як каже народна мудрість: "Як би ти не знав багато, більш за народ не знатимеш".

Збагачення духовності особистості передбачає освоєння як національних, так і світових надбань культури. Національне і загальнолюдське мусять розглядатися як дві сторони єдиного загальнолюдського процесу.

Народні знання як засіб втілення духовності нації в системі виховної роботи сучасної української школи

Людські цивілізації витворили безліч виховних систем.

Національне виховання – це створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв, покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь.

Кожний народ, витворюючи свою виховну систему, звертається до певних ідеалів, максимально заглиблюючись у сиву минувшину та ідеал майбутнього.

Виховний ідеал української нації знаходить своє відображення не лише в традиціях і звичаях народу, фольклорі, художній літературі, а й у національних освітніх та виховних системах. У виховному ідеалі таїться дух нації. Адже нація зберігається там, де її дух, традиції, інтереси визначаються пріоритетними.

Першоосновою національної системи виховання є народна педагогіка, її результативні, відшліфовані тисячолітнім досвідом методи, засоби і прийоми: рідна мова, усна народна творчість, звичаї та обряди, народні традиції, народне мистецтво тощо.

Національна система виховання передбачає цілеспрямоване, систематичне формування у молоді цілого ряду важливих якостей, що є складниками народної духовності, зокрема: національна психологія, національний характер, національна свідомість і самосвідомість, національний спосіб мислення, народний

світогляд. "Нова школа – од початкової до вищої – повинна бути пройнята національно свідомим натхненням..." (Софія Русова).

Основними шляхами і засобами реалізації національної системи виховання, яка базується на народних знаннях українців, є: рідна мова; фольклор; народні прикмети, вірування; народний календар; родинно-побутова культура; народні традиції, звичаї та обряди; мистецтво (пісенне, танцювальне, музичне, декоративно-прикладне тощо); рідна історія; народні символи і національна символіка; релігійні виховні традиції тощо.

Розглянемо приклади з досвіду виховної роботи в школі.

1. *Бесіда на тему: "Родичі на грядці".*

"Ходить гарбуз по городу, питається свого роду..." – співається у жартівливій українській пісні. В ній перелічуються усі його "родичі": диня, огірки, бараболя, квасоля, буряки, морква, боби. А чи справді це так? До родини гарбузових належить диня – "гарбузова господиня", огірочки – "сини й дочки" та кавун. А от бараболя нічого спільного з родиною гарбузових не має. Її родичі – помідор і паслін; морква – родичка звичайного буряка, рідня квасолі – біб та горох.

Ви купаєтесь у ванні, і раптом з довгої грубої мочалки у воду сиплеться насіння. А ви й не знаєте, що ваша мочалка близька родичка гарбуза. Запам'ятаймо її назву: *люфа*. Росте люфа на Кавказі. Вона – верхолазка, по дроту чи інших підпорках забирається дуже високо. Плоди висять на огудинні, аж поки перестигнуть. Тоді з них здирають шкіру – і от знайома вам мочалка – сухий, грубий сітчастий кістяк, між перетинками якого сховалося насіння.

Гарбуз – найбільша у світі ягода (на одній з виставок у 1986 р. демонструвався велетень масою 314 кг і діаметром 194 см). Пригадаймо: в кухні, де відбулося побачення феї з Попелюшкою, напевно були різні овочі – цибуля, капуста, ріпа. Та на золоту карету обернувся гарбуз. Фея обрала його за колір і розміри. У гарбузах-каретках їздять на бал тільки в казках, а в житті можна побачити гарбуз-барило, гарбуз-відро, гарбуз-бутель. Молдавани вважають, що огірки, засолені у такому посуді, смачніші, ніж з дерев'яної діжки. Добре ростуть гарбузи на перегнійних ґрунтах, а вологі глинисті зовсім не придатні для них. На присадібних ділянках їх садять з південного боку стін будівель чи глухих парканів. Посушливого літа рослини поливають якомога частіше: гарбуз вологолюбний і без води його не вирос